

WOJCIECH ADAM ŚWIĘCH

e-mail: wojtek_swiech@tlen.pl

ORCID: 0000-0002-6664-1674

DOI: 10.14746/cph.2023.2.8

Zawód felczera w świetle przepisów obowiązujących w II Rzeczypospolitej

Wprowadzenie

Nazwa „felczer” kojarzy się w Polsce przede wszystkim z XIX wiekiem i pierwszą połową XX wieku. Pochodzi z języka niemieckiego od słów *feld* (tj. pole) i *scheren* (tj. strzyc, golić), można więc tę nazwę tłumaczyć jako „golarz polowy, wojenny”¹. W latach 40. ubiegłego stulecia „felczera” definiowano jako „cyrulika, pomocnika lekarza, stosującego zabiegi lecznicze”².

Pojęcie „felczer” pojawiło się w Polsce w latach 70. XVIII wieku w toku prac Sejmu dotyczących projektu aktu prawnego w zakresie organizacji szpitali. Przygotowywana ustawa przewidywała, że w każdej placówce lecznictwa miał być lekarz, a ponadto felczer, pomagający kobietom w czasie porodu. W szpitalach zamierzano utworzyć szkoły felczerskie, których absolwenci mieli pracować nie tylko w miastach, ale także na wsiach. Projekt ustawy przewidywał, iż w przypadku chorób epidemicznych lekarz i felczer mieli być zobowiązani do objazdu swojego rewiru szpitalnego (powiatu)³.

Jednak felczer – jako zawód medyczny wspierający ludność cywilną na ziemiach polskich – był znany tylko w byłym zaborze rosyjskim. Warto wspomnieć, że w pierwszej połowie XIX wieku w Królestwie Polskim felczerem zaczęto okreś-

¹ J. Karłowicz, *Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim*, z. II (*Od F do K włącznie*), Kraków 1897, s. 155.

² M. Arcta, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1946, s. 85.

³ J. Bartoszewicz, *Historia Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie*, Warszawa 1870, s. 142.

łać chirurga drugiego rzędu, tj. osobę, która w mniejszym lub większym stopniu posiadała wiedzę z zakresu chirurgii (chirurg pierwszego stopnia, pomimo braku uprawnień lekarskich, musiał się wykazać doskonałymi umiejętnościami ze sztuki lekarskiej i chirurgicznej)⁴.

Po upadku powstania listopadowego władze carskie w ramach represji zawiesiły działalność Uniwersytetu Warszawskiego, w konsekwencji czego uczelnia ta przestała kształcić studentów na kierunku lekarskim. Jednocześnie rosyjski zaborca podjął działania zmierzające do znacznego rozwoju szkół felczerskich. Planowano bowiem zastąpić – zwłaszcza na prowincji – lekarzy przedstawicielami zawodu felczerskiego⁵. Jednak środowisko lekarskie w przeważającej mierze wypowiadało się negatywnie o instytucji felczerów. Na przełomie XIX i XX wieku pojawiły się postulaty likwidacji zawodu felczera, który uważano za anachroniczny, a ponadto szkodliwy dla chorych. W związku z opiniami, że od felczerów nie można wymagać samodzielnego leczenia, a jedynie wykonywania pewnych czynności przy chorych, zgodnie z wytycznymi lekarza, sugerowano zastąpienie ich sanitariuszami⁶.

W odrodzonej Polsce w 1918 r. funkcjonowała więc instytucja w zakresie zawodów medycznych, która jak się wydaje, nie cieszyła się szacunkiem większości inteligencji, a przeważająca część obywateli II RP, w szczególności ta zamieszkała poza obszarem byłego zaboru rosyjskiego (tj. Królestwa Polskiego i tzw. Ziemi Wschodnich), postrzegała ją jako „rosyjski wynalazek” lub dowód zacofania ziem, będących przed I wojną światową w granicach Cesarstwa Rosyjskiego. Miało to zatem duży wpływ na proces tworzenia prawa w organach ustawodawczych i wykonawczych, a następnie na jego interpretację w okresie II RP.

Sytuacja prawna felczerów po zakończeniu I wojny światowej

Instytucja felczerów istniała w granicach państwa polskiego na terenie byłego zaboru rosyjskiego. Była to pozostałość z czasów, gdy liczba przedstawicieli zawodów medycznych – przede wszystkim lekarzy – była mała i w konsekwencji niewystarczająca⁷. Mając to na uwadze, nie można było pozbawić ludności zamieszkałej na rzeczonym obszarze pomocy felczerskiej, choć zdawano sobie sprawę z niedosko-

⁴ F. Giedroyc, *Rada Lekarska Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1809–1867)*, Warszawa 1913, s. 277–283.

⁵ D. Karkowska, *Zawody medyczne*, Warszawa 2012, s. 136.

⁶ A. Zalewski, *Projekt pomocy lekarskiej gminnej na tle obecnej organizacji płockiej*, „Czasopismo Lekarskie” 1902, t. IV, nr 4, s. 154.

⁷ M. Milewska, *Pracownicy ochrony zdrowia Mazowsza Północnego w latach 1865–1915*, „Rocznik Mazowiecki” 2013, t. XXV, s. 111–131.

nałości tej instytucji⁸. Jeszcze przed I wojną światową na ziemiach polskich będących w granicach Rosji zdawano sobie bowiem sprawę z faktu, że praktykowanie sztuki lekarskiej przez felczerów, którzy niejednokrotnie usiłowali dodawać sobie powagi lekarskiej⁹, może stanowić zagrożenie dla zdrowia, a nawet życia ludzkiego. Niektóre środowiska podkreślały nawet, że kwestii felczerskiej nie da się skutecznie rozwiązać bez reorganizacji całej służby zdrowia i zapewnienia ludności – w szczególności wiejskiej – taniej, bliskiej, a zarazem w każdym czasie dostępnej pomocy.

Po odrodzeniu państwa polskiego dyskusja w sprawie instytucji felczerów wciąż trwała i przybierała nieraz formę gorącej wymiany poglądów. W polskiej prasie codziennej pojawiały się głosy z tej grupy zawodowej, postulujące uregulowanie ogólnej pozycji prawnej felczerów, ze szczególnym uwzględnieniem służby wojskowej. Przypominano zarazem, że w przeszłości rosyjskie władze doceniały znaczenie felczera w armii i zaliczały go do służby zdrowia w randze urzędników-podchorążych. Podawano też argument, że przedstawiciele tego zawodu za rządów rosyjskich mieli w cywilnym ustawodawstwie zapewnione pewne uprawnienia. Wyrażano zatem, jak się wydaje, uzasadnioną opinię, że felczerzy czują się pomijani w systemie prawno-administracyjnym państwa polskiego, więc nie wiedzą, czy mogą wykonywać swój zawód, a jeśli tak, to jaki jest zakres ich praw i obowiązków¹⁰.

Na forum Sejmu Ustawodawczego w czerwcu 1919 r. z wnioskiem o uregulowanie sprawy felczerskiej wystąpił poseł Teodor Szybiłło, wspierany przez partyjnych kolegów ze Zjednoczenia Mieszczańskiego (Kazimierz Krajna, Piotr Lasota, Aleksander Thomas, Ignacy Thomas) oraz parlamentarzystów wybranych z list Narodowo-Chrześcijańskiego Klubu Robotniczego (Antoni Harasz, Ignacy Kamiński, Julian Łabęda), Narodowego Zjednoczenia Ludowego (Wojciech Idziak, Błażej Krzywkowski, Andrzej Kuśmierk) i Związku Ludowo-Narodowego (Franciszek Buczny, Stanisław Głąbiński, ks. Władysław Makowski, Michał Marek, Julian Szymborski)¹¹.

Rzeczona grupa posłów zwróciła się do Sejmu Ustawodawczego przede wszystkim o odwołanie i skasowanie postanowienia administracyjnego byłego generał-gubernatora warszawskiego Hansa Hartwiga von Beselera z dnia 28 sierpnia 1917 r., jak również okólników Ministerstwa Zdrowia Publicznego wydanych na jego podstawie¹². Zdaniem przedstawicieli felczerów przez wydanie tego postanowienia administracyjnego (określanego wręcz jako „kagańcowe”) okupanci

⁸ Z. Kramsztyk, *Sprawa felczerska*, „Krytyka Lekarska” 1907, r. XI, nr 3, s. 37–41.

⁹ M. Milewska, *Pracownicy ochrony zdrowia...*, s. 119.

¹⁰ R. Bednarski, J. Kuliński, *Felczerzy a armja*, „Robotnik” z 3.08.1919 r., s. 6.

¹¹ Wniosek posła Szybiłły i tow. w sprawie skasowania postanowienia administracyjnego b. generał-gubernatora v. Besslera z dnia 28/VIII 1917 r. w sprawie felczerskiej, druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 611 z 5 czerwca 1919 r., Biblioteka Sejmowa.

¹² Ibidem.

niemieccy bezprawnie zakwestionowali uprawnienia ich grupy zawodowej, i to w dodatku w taki sposób, że w zasadzie nie było wiadomo, czy mogą oni nadal funkcjonować¹³.

We wniosku z czerwca 1919 r. postulowano również udzielenie dyplomowanym felczerom zezwolenia na praktykę „w duchu” rosyjskich rozporządzeń oraz Zbioru Praw Rządowych nr 100 z 1875 r. Postulat ten uzasadniano niewystarczającą liczbą lekarzy oraz odpowiednich urzędzeń sanitarnych. Grupa posłów wezwała także rząd, aby ten pozwolił felczerom stosować środki lecznicze, wzorując się na spisie medykamentów, stanowiących załącznik do cyrkularza nr 911 z 1873 r. (strony 248 i 257 załącznika do Zbioru Praw i Rozporządzeń Działu Lekarskiego). Ponadto wezwano polskie władze do wydania rozporządzenia drogą ustawodawczą, które powoływałyby felczerów na posady zajmowane przez nich przed wybuchem I wojny światowej, tj. felczerów powiatowych, miejskich, szpitalnych i kolejowych. Zdaniem posłów podpisanych pod tym wnioskiem posady te były wówczas obsadzone przez osoby o mniejszych kwalifikacjach, niemających rzekomo nic wspólnego z zawodem lekarskim, których w druku sejmowym nazwano „nadzorcami zdrowia”. Oczekiwano również od rządu podjęcia działań zmierzających do przyjmowania do armii polskiej w randze urzędników wojskowych wykwalifikowanych felczerów, a ponadto przedłożenia w Sejmie projektu ustawy o reformie felczerystyki¹⁴.

Nawet wśród przedstawicieli felczerów zdawano sobie bowiem sprawę, że niezbędne jest zastąpienie dawnego, a zarazem przestarzałego rosyjskiego prawodawstwa nowym polskim. Podkreślano wszak, że nowe ustawodawstwo powinno jednoznacznie określić obowiązki i prawa przysługujące felczerom, stosownie do ich roli oraz mając na względzie dobro państwa¹⁵.

Jednak postulaty posłów wskazane we wniosku z czerwca 1919 r. nie znalazły niemal żadnego odzewu w sejmowej Komisji Zdrowia Publicznego. W dniu 25 października 1919 r. ten organ Sejmu RP zajął stanowisko w sprawie wniosku złożonego przez parlamentarzystów i stwierdził, że postanowienie administracyjne z 27 sierpnia 1917 r. nie było nowym rozporządzeniem, gdyż opierało się na rosyjskiej instrukcji z grudnia 1838 r., o czym świadczyć miała zachowana z niej stylistyka czy w pewnym stopniu użyte w treści wyrażenia.

Ponadto według organu Sejmu RP na początku postanowienia administracyjnego przypomniano, że zatwierdzeni felczerzy mieli prawo wykonywać wyłącznie zabiegi lecznicze wskazane w rzeczonyj instrukcji z 1838 r., obowiązującej w byłym Królestwie Polskim. Komisja Zdrowia Publicznego potwierdziła, że ten zbiór przepisów

¹³ R. Bednarski, J. Kuliński, *Felczerzy...*

¹⁴ Wniosek posła Szybiły i tow. w sprawie skasowania...

¹⁵ R. Bednarski, J. Kuliński, *Felczerzy...*

z pierwszej połowy XIX wieku nadal obowiązuje¹⁶. Potwierdziło to orzecznictwo sądów powszechnych. Sąd Okręgowy w Warszawie wyrokiem z 16 marca 1920 r. uznał oskarżonego winnym, że nie stosując się do § 7 przepisów instrukcji z 1838 r., zakazującego felczerom leczenia chorych dotkniętych chorobą weneryczną, jak również wydawania świadectw, przygotował prostytutce dokument stwierdzający stan jej zdrowia. Sąd Najwyższy rozpoznał skargę kasacyjną oskarżonego w dniu 6 października 1920 r. i orzekł, że nie zasługuje ona na uwzględnienie¹⁷.

Komisja Zdrowia Publicznego w odniesieniu do kwestii podniesionych przez posłów, a dotyczących rozporządzenia i Zbioru Praw Rządowych z 1875 r., jak też spisu medykamentów z 1873 r., w październiku 1919 r. stwierdziła, że regulują one sytuację tylko felczerów w Rosji, którzy jej zdaniem prezentowali znacznie wyższy poziom wykształcenia w porównaniu do przedstawicieli tego samego zawodu w byłym Królestwie Polskim.

Jednocześnie Komisja Zdrowia Publicznego wyraziła opinię, że rząd polski powinien przygotować dla felczerów w byłym zaborze rosyjskim projekt przepisów przejściowych opartych na obowiązującej instrukcji, choć z uwzględnieniem zmian odpowiadających aktualnej sytuacji oraz potrzebom. Zaznaczono przy tym, że z powodu braku należytego fachowego wykształcenia felczerów nie może to oznaczać rozszerzenia ich praw. W opinii Komisji Zdrowia Publicznego rząd powinien również jak najszybciej przystąpić do stopniowego znoszenia instytucji felczerów. Nie ukrywano bowiem, iż celem takich działań miała być całkowita likwidacja zawodu felczera, gdyż w Europie Zachodniej, a przede wszystkim w byłej Galicji i byłym zaborze pruskim, nie funkcjonował on z powodu nieuznania go. Zaznaczono przy tym, iż znoszenie instytucji felczerów nie powinno wpłynąć negatywnie na sytuację osób, które nabyły już uprawnienia do wykonywania praktyki felczerskiej¹⁸.

Polskie akty prawne dotyczące instytucji felczerów

Ministerstwo Spraw Wojskowych w dniu 13 grudnia 1920 r. wniosło do Sejmu Ustawodawczego projekt ustawy w sprawie powołania felczerów do czynnej służby wojskowej. Rzeczoną resort nie ukrywał bowiem, że w najbliższym czasie planuje zwolnić z wojska studentów medycyny (oceniano wtedy ich liczbę w służbie woj-

¹⁶ Sprawozdanie komisji zdrowia publicznego o wniosku posła Szybiłły w sprawie skasowania postanowienia administracyjnego b. generał-gubernatora von Beselera z dnia 28/VIII 1917 roku dotyczącego felczerów, druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 1116 z 25 października 1919 r., Biblioteka Sejmowa.

¹⁷ W sprawie Stanisława Cieleckiego (Akta nr 872 1920 r.) [w:] *Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Drugiej (Karnej). Rok 1920*, Warszawa [b.r.w.], s. 125–126.

¹⁸ Sprawozdanie komisji zdrowia publicznego o wniosku posła Szybiłły...

skowej na ponad 2 tysiące osób)¹⁹, innych słuchaczy z uczelni wyższych, jak również ochotników pełniących służbę sanitarną²⁰.

Sejmowa Komisja Spraw Wojskowych wprowadziła znaczące poprawki do rządowego projektu. Przede wszystkim felczerzy powołani do wojska po odbyciu czterotygodniowego ogólnego wyszkolenia rekruckiego mieli otrzymać pobory urzędników wojskowych XI rangi wraz z dodatkami. Jednak felczer, aby uzyskać wynagrodzenie, musiał wykazać się świadectwem ukończenia czterech klas szkoły średniej lub równorzędnej bądź świadectwem ukończonej przy Uniwersytecie Warszawskim lub Ziemskiej – Szkoły Felczerskiej²¹. Ponadto na wniosek Teodora Szybiłły za równoznaczne ze świadectwami Warszawskiej Szkoły Felczerskiej lub Ziemskiej uznano świadectwa wydane przez Gubernialne Urzędy Lekarskie oraz przez Komisję Egzaminacyjną przy Ministerstwie Zdrowia Publicznego z 4 maja 1919 r. Poseł Szybiłło przypomniał bowiem, że w 1906 r. uczniowie Warszawskiej Szkoły Felczerskiej przy Uniwersytecie Warszawskim przystąpili do jej bojkotu, walcząc o spolszczenie tej placówki, która była w całości zrusyfikowana. Z tego powodu słuchacze kursów nie mogli ich ukończyć, choć z czasem znalazło się wyjście z tej sytuacji. Przy Urzędzie oraz Radzie Gubernialnej można było wszak przystąpić do egzaminów na stopień felczerski, a były one oparte na programie nauczania w Warszawskiej Szkole Felczerskiej. Również Ministerstwo Zdrowia Publicznego wyznaczyło 4 maja 1919 r. egzamin na podstawie programu byłej Szkoły Felczerskiej w Warszawie. W przypadku jego zdania uzyskiwało się stopień felczerski. W ten sposób resort wychodził naprzeciw uczniom, którzy z powodu bojkotu rusyfikatorskiej szkoły, wojny lub ewakuacji nie zdążyli ukończyć kursów²². Ponadto Komisja Spraw Wojskowych do rządowego projektu ustawy w sprawie powołania felczerów do czynnej służby wojskowej dodała art. 6, zgodnie z którym przedmiotowy akt prawny miał obowiązywać do 1 kwietnia 1922 r. Stwierdzono bowiem, że do tej daty wojsko może wyszkolić odpowiednią i wystarczającą dla siebie liczbę felczerów²³. Sejm Ustawodawczy przyjął tę ustawę 15 kwietnia 1921 r.²⁴

¹⁹ Wniosek [w sprawie projektu ustawy powołania felczerów do czynnej służby wojskowej], druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 2376 z 13 grudnia 1920 r., Biblioteka Sejmowa.

²⁰ Sprawozdanie komisji wojskowej o projekcie ustawy o powołaniu felczerów do czynnej służby wojskowej (Druk Nr 2376), druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 2549 z 3 marca 1921 r., Biblioteka Sejmowa.

²¹ Ibidem.

²² Sprawozdanie stenograficzne z 224 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 15 kwietnia 1921 r., Biblioteka Sejmowa.

²³ Ibidem.

²⁴ Ustawa z dnia 15 kwietnia 1921 r. w sprawie powołania felczerów do czynnej służby wojskowej (Dz.U. Nr 38, poz. 228).

Należy wspomnieć, iż zanim do Sejmu Ustawodawczego trafił projekt w sprawie powołania felczerów do czynnej służby wojskowej, Ministerstwo Zdrowia Publicznego przesłało do parlamentu projekt ustawy o felczerach. Z uzasadnienia do tego aktu prawnego wynikało, że instytucja felczerów powinna być całkowicie zniesiona. Resort podkreślał bowiem, iż istnieje ona wyłącznie w byłym zaborze rosyjskim, w którym dało się zauważyć wyraźny niedobór lekarzy. Ponadto zwrócono uwagę, że medycyna nieustannie czyni postępy, co wiąże się z coraz większym polem wiedzy fachowej. Tymczasem według Ministerstwa Zdrowia Publicznego w zakresie medycyny felczerzy nie posiadali specjalistycznej wiedzy lub odpowiedniego przygotowania. Jednocześnie resort wyrażał przekonanie, że liczba lekarzy w stosunku do ludności Polski ciągle wzrasta, więc już za kilka lat pomoc lekarska osiągnie wystarczający poziom, co pozwoli ostatecznie zlikwidować instytucję felczerów²⁵.

Zdawano sobie też jednak sprawę, że państwo polskie musi brać pod uwagę interes osób, dla których praktyka felczerska stanowiła jedyne źródło utrzymania. Mając na względzie ewentualne nadużycia, zamierzano precyzyjnie wyliczyć zabiegi lecznicze (tamowanie krwotoków z żył powierzchownych, stawianie baniek suchych, stosowanie okładów i lewatywy, zakładanie opasek i opatrywanie ran oraz owrzodzeń, wprowadzanie miękkiego cewnika do pęcherza, udzielanie pierwszej pomocy w wypadkach nagłych, grożących utratą życia lub kalectwem, zaradzanie do chwili przybycia lekarza w bardzo często szerzących się chorobach, szczepienie ospy, wykonywanie innych zabiegów oraz czynności przy chorych, jednak tylko z polecenia lekarza i pod jego kierunkiem oraz odpowiedzialnością)²⁶.

Jednak Komisja Zdrowia Publicznego wprowadziła szereg poprawek do rządowego projektu ustawy o felczerach. Przede wszystkim poprzez przeredagowanie art. 2 w znaczący sposób zamierzano ograniczyć prawa tej grupy zawodowej. Felczerzy mieli być uprawnieni do samodzielnego udzielania pomocy leczniczej w dziedzinie pielęgniarstwa i ratownictwa, ale w wypadkach nagłych, grożących życiu chorego. Mieli być również upoważnieni z polecenia odnośnej władzy do szczepienia ospy i zaradzania – do chwili przybycia lekarza – nagminnie szerzącym się chorobom. Mieli też uzyskać prawo do wystawiania świadectw o wynikach szczepienia ospy, lecz wyłącznie w drodze zezwolenia odpowiedniego urzędu zdrowia publicznego. Udzielanie pomocy leczniczej niewchodzącej w zakres tych uprawnień – zgodnie z brzmieniem art. 3 – miało być dozwolone tylko z polecenia lub za zgodą i pod kierunkiem oraz odpowiedzialnością lekarza²⁷.

²⁵ Wniosek [w sprawie projektu ustawy o felczerach], druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 2099 z 5 października 1920 r., Biblioteka Sejmowa.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Sprawozdanie komisji zdrowia publicznego w sprawie rządowego projektu ustawy o felczerach oraz nagłego wniosku posła Szybiły w przedmiocie skasowania postanowienia administracyjnego b. Gen. Gubernatora v. Beselera z dn. 28 sierpnia 1917 roku (Dz. Pr. Nr 611). (Druk Nr 2099

Dyskusja nad ustawą dotyczącą felczerów była bardzo gorąca. Poseł Szybiłło w czerwcu 1921 r. stwierdził z mównicy sejmowej, że rządowi chodzi w rzeczywistości o wyniszczenie, a w przyszłości o zniesienie stanu felczerskiego. Jednocześnie przypomniał o niedawno przyjętej ustawie w sprawie powołania felczerów do czynnej służby wojskowej. Wyraził opinię, że dla polskiego żołnierza felczerzy są wystarczający, gdyż powołano ich do wojska jako zawodowców, którzy mieli nieść pomoc w obliczu zwolnienia do cywila medyków oraz braku wystarczających sił lekarskich. Z drugiej strony zarzucił, że w innych sytuacjach felczera uznaje się za nieodpowiedniego²⁸.

Ostatecznie Sejm Ustawodawczy 1 lipca 1921 r. przyjął ustawę o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich. W art. 1 przedmiotowego aktu prawnego stwierdzono, że prawo wykonywania czynności felczerskich oraz tytuł felczera przysługuje tylko obywatelom państwa polskiego, którzy nabyli to prawo przed ogłoszeniem niniejszej ustawy na mocy uprzednio obowiązujących przepisów i zostaną zarejestrowani przez odnośne urzędy Ministerstwa Zdrowia Publicznego. W kolejnym ustępie art. 1 dodano, że kontrolowanie uprawnień do wykonywania czynności felczerskich należy do ministra zdrowia publicznego, a w przypadkach wątpliwych ostatecznie rozstrzygać miał minister zdrowia publicznego²⁹, ale w wyniku przyjętej poprawki posła Szybiłły musiał on również wysłuchać opinii odnośnych organizacji felczerskich³⁰. Natomiast art. 2 przedłożonego projektu Komisji Zdrowia Publicznego w trakcie trzeciego czytania skreślono w całości i nadano mu następujące brzmienie zgodnie z wnioskiem posła Szybiłły:

Felczerzy uprawnieni są: a) do samodzielnego udzielania pomocy lekarskiej do przybycia lekarza, b) do pomocy leczniczej w dziedzinie pielęgniarstwa i ratownictwa, c) do szczepienia ospy i wydawania świadectw o wyniku, d) do niesienia pomocy w chorobach szerzących się nagminnie da przybycia lekarza, e) do wykonywania czynności chirurgicznych w zakresie małej chirurgii³¹.

Komisja Zdrowia Publicznego chciała, aby felczerzy posiadali uprawnienia do zapisywania leków w przypadkach samodzielnego udzielania pomocy leczniczej w granicach ustalonych przez nią w art. 2. Organ Sejmu Ustawodawczego zakładał

i 611), druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 2822 z 11 marca 1921 r., Biblioteka Sejmowa.

²⁸ Sprawozdanie stenograficzne z 238 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 23 czerwca 1921 r., Biblioteka Sejmowa.

²⁹ Ustawa z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich (Dz.U. Nr 64, poz. 396).

³⁰ Sprawozdanie stenograficzne z 239 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 1 lipca 1921 r., Biblioteka Sejmowa.

³¹ Ibidem.

wszak, że wykaz tych leków określi dopiero rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego³². Jednak i tym razem większość posłów przychyliła się do wniosku mniejszości, więc ostatecznie art. 4 określił, że w przypadku samodzielnego udzielania pomocy leczniczej w granicach ustalonych w art. 2 felczerzy zostali upoważnieni do zapisywania leków według farmakopei, z wyjątkiem objętych lit. A³³.

W przyjętej ustawie wykonywanie czynności felczerskich dopuszczono wyłącznie na obszarze województw: warszawskiego, łódzkiego, kieleckiego, lubelskiego, białostockiego, wołyńskiego, poleskiego i nowogródzkiego (art. 5). Ponadto art. 6 przyjętego aktu prawnego przewidywał, że osoby winne przekroczenia przepisów przedmiotowej ustawy lub rozporządzeń wydanych na jej podstawie będą pociągane do odpowiedzialności na mocy ogólnych postanowień karnych. Natomiast zgodnie z art. 8 ustawy likwidację istniejących zgromadzeń felczerskich w czasie, gdy liczba ich członków zmniejszy się do tego stopnia, iż zgromadzenia te będą podlegać rozwiązaniu w myśl art. 4 ustawy o zgromadzeniach felczerskich z dnia 23 września 1842 r., unormuje osobne rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego.

Dopiero 20 marca 1922 r. minister zdrowia publicznego wydał rozporządzenie w przedmiocie wykonania ustawy o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich. Zgodnie z tym aktem prawnym do wykonywania czynności felczerskich uprawnione zostały osoby, które złożą: a) dowód polskiej przynależności państwowej i b) zaświadczenie ukończenia warszawskiej szkoły felczerskiej lub równorzędnej szkoły rosyjskiej przed dniem 27 listopada 1917 r. bądź zaświadczenie o złożeniu egzaminu przed byłym rosyjskim gubernialnym urzędem lekarskim przed dniem 27 listopada 1917 r., albo przed komisją egzaminacyjną felczerską Ministerstwa Zdrowia Publicznego. Wspomniane dowody miały być złożone we właściwym urzędzie administracyjnym I instancji wraz z podaniem o rejestrację w ciągu trzech miesięcy od daty ogłoszenia rozporządzenia. Urzędy te po stwierdzeniu, że nadesłane dowody odpowiadają przepisanyemu wymogom, miały wpisać osoby zainteresowane do rejestru felczerów oraz wydać odpowiednie zaświadczenie. W wypadkach, gdy dowody wskazane lit. b) nasuwały wątpliwości, urzędy I instancji miały przesłać w drodze służbowej sprawę do decyzji Ministerstwa Zdrowia Publicznego, dołączając do akt opinie właściwego zgromadzenia felczerów. Osoby, które w wyżej określonym terminie nie zostały zarejestrowane, nie mogły wykonywać czynności felczerskich, co nie pozbawiało ich prawa późniejszego zgłoszenia się do rejestracji³⁴.

Tylko osoby, które w myśl przedmiotowego rozporządzenia otrzymały odpowiednie zaświadczenie, miały prawo do wykonywania czynności felczerskich i uży-

³² Sprawozdanie komisji zdrowia publicznego w sprawie rządowego projektu ustawy o felczerach...

³³ Sprawozdanie stenograficzne z 239 posiedzenia...

³⁴ *Przepisy wykonawcze do ustawy o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” z 10 czerwca 1922 r., nr 24, r. 4, s. 554.

wania tytułu felczera. Tytuł felczera nie mógł być uzupełniony przez żadne dodatki. Felczerzy, którzy otrzymali tytuł starszego felczera przed wejściem w życie ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich, tytuł ten mieli zachować³⁵.

Zgodnie z rzeczonym rozporządzeniem wykonywanie czynności felczerskich zostało dopuszczone wyłącznie na obszarze byłego zaboru rosyjskiego. Felczerzy uprawnieni zostali do udzielenia pomocy lekarskiej przed przybyciem lekarza, natomiast stałe samodzielne leczenie zostało im wzbronione. W wypadkach nagłych, zagrażających życiu, tj. krwotok, ciężkie uszkodzenie ciała, otrucie, utonięcie, uduszenie, porażenie słoneczne, zamarznięcie, oparzenie, ukąszenie przez zwierzęta wściekle lub podejrzane o wściekliznę, felczer został zobowiązany do udzielenia pierwszej pomocy. Jednak o ile stan chorego był nadal ciężki, felczer powinien zwrócić uwagę otoczenia na konieczność wezwania lekarza. W rozporządzeniu z marca 1922 r. znalazł się również zapis, że przy wykonywaniu czynności pielęgniarских felczerzy powinni stosować się do zleceń oraz wskazówek lekarza³⁶.

W tym akcie prawnym stwierdzono też, że wydawane przez felczerów świadectwa szczepienia ospy, o ile miały być przedstawione instytucjom rządowym, powinny być potwierdzone przez władze administracyjne I instancji. Ponadto w razie stwierdzenia lub podejrzenia choroby zakaźnej felczer był zobligowany do niezwłocznego zawiadomienia o tym właściwej władzy komunalnej, zgodnie z ustawą z dnia 25 lipca 1919 r. w przedmiocie zwalczania chorób zakaźnych oraz innych chorób, występujących nagminnie³⁷. Rola felczera w tej sytuacji została ograniczona przez ministra zdrowia publicznego do udzielenia pierwszej pomocy, o ile stan chorego tego wymagał, do wykonywania bieżącej dezynfekcji, asystowania w razie potrzeby przy przewiezieniu chorego do szpitali, wreszcie do pouczenia otoczenia o sposobach szerzenia się zarazy i jej niebezpieczeństwie. Natomiast wzbronione felczerom było leczenie chorób wenerycznych. Z tego względu nie wolno było im umieszczać w pismach ogłoszeń o udzielaniu porad w zakresie tych chorób.

W rozporządzeniu z marca 1922 r. określono, co należy do czynności z zakresu małej chirurgii. Rozumiano przez to wszystkie proste zabiegi, niewymagające zastosowania znieczulenia miejscowego lub ogólnego. Zaliczono do nich: nakładanie opatrunków, tamowanie krwotoków, prowizoryczne ustalenie złamań, usuwanie ciał obcych (przy czym o ile znajdowały się w uchu, wolno było stosować wyłącznie przepłukiwanie), wypuszczanie moczu (przy czym dopuszczalne było stosowanie

³⁵ Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 20 marca 1922 r. w przedmiocie wykonania ustawy o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich (Dz.U. Nr 29, poz. 233).

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ustawa z dnia 25 lipca 1919 r. w przedmiocie zwalczania chorób zakaźnych oraz innych chorób, występujących nagminnie (Dz.U. Nr 67, poz. 402).

jedynie cewnika miękkiego bez przewodnika), przepłukiwanie żołądka, wstrzykiwanie podskórne. Natomiast w ramach małej chirurgii felczerom nie wolno było wykonywać żadnych zabiegów krwawych i wszelkich zabiegów na narządach płciowych kobiet ciężarnych, rodzących czy będących w okresie połogu oraz wstrzykiwań śródmięśniowych lub śródżylnych. Zgodnie z rozporządzeniem narzędzia, którymi posługiwał się felczer, powinny być przed użyciem dokładnie wyjałowione³⁸.

Felczerzy na wystawianych przez siebie receptach zostali zobowiązani przed swym podpisem, złożonym z imienia i nazwiska, umieścić tytuł „felczer”. Recepty felczerów wpływające do apteki musiały być wpisywane do oddzielnych ksiąg receptowych, pn. „Księga recept felczerskich”, oraz posiadać odrębną numerację. Przy oznaczeniu nazwiska przepisującego felczera miało być wyraźnie przed nazwiskiem umieszczone słowo „felczer”. Lekarstwa mogły być wydawane przez apteki jedynie z przepisu felczerów, uprawnionych do wykonywania czynności felczerskich w myśl przepisów rzeczzonego rozporządzenia. Felczerzy mieli prawo przepisywać tylko te leki, które były objęte każdorazowo obowiązującą farmakopeą, choć zabroniono im zapisywać leki zamieszczone w spisie A dołączonym do rozporządzenia Ministra Zdrowia Publicznego z 20 stycznia 1922 r. wydanego w porozumieniu z Ministrem byłej Dzielniczy Pruskiej w przedmiocie wydawania z aptek środków leczniczych oraz określania ich ceny³⁹. Lekarstwa z felczerskich recept mogły być wydawane tylko przez apteki znajdujące się na obszarach byłego zaboru rosyjskiego. Natomiast przygotowywanie i sprzedawanie leków felczerom zostało wzbronione⁴⁰.

Zgodnie z rozporządzeniem z 20 marca 1922 r. felczerzy podlegali nadzorowi właściwych władz administracyjnych I instancji. Aczkolwiek winni przekroczenia przepisów z ww. aktu prawnego mieli być pociągani do odpowiedzialności na mocy ogólnych postanowień karnych⁴¹.

Rozporządzenie w przedmiocie wykonania ustawy o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich zostało następnie rozciągnięte (rozporządzeniem Ministra Zdrowia z 20 października 1922 r. w przedmiocie wprowadzenia na Ziemię Wileńską niektórych rozporządzeń sanitarnych oraz dotyczących aptek) na obszar powiatów: wileńskiego, oszmiańskiego, święciańskiego, trockiego, a także brasławskiego⁴².

³⁸ *Przepisy wykonawcze do ustawy o uprawnieniach...*, s. 554–555.

³⁹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z 20 stycznia 1922 r. wydanego w porozumieniu z Ministrem byłej Dzielniczy Pruskiej w przedmiocie wydawania z aptek środków leczniczych oraz określania ich ceny (Dz.U. Nr 11, poz. 100).

⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 20 marca 1922 r. ...

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 20 października 1922 r. w przedmiocie wprowadzenia na Ziemię Wileńską niektórych rozporządzeń sanitarnych oraz dotyczących aptek (Dz.U. Nr 105, poz. 977).

Wątpliwości związane z regulacjami prawnymi dotyczącymi felczerów

Wykonywanie czynności felczerskich nie było dopuszczalne na obszarach byłych zaborów: austriackiego i pruskiego. Jak już wspomniano, zgodnie z polskimi aktami prawnymi instytucja felczerów istniała wyłącznie na obszarze byłego zaboru rosyjskiego. W ustawie z dnia 1 lipca 1921 r. wyliczono województwa, w których wykonywanie czynności felczerskich było dopuszczone, jednak pominięto miasto stołeczne Warszawę. W tej sytuacji miała zastosowanie interpretacja rozszerzająca, w której przyjęto, że rzeczony wyliczenie odnosi się również do miasta Warszawy jako takiego, choć było ono wszak wyłączone z województwa warszawskiego⁴³.

Tadeusz Hilarowicz, jeden z autorytetów w zakresie nauk prawnych w okresie międzywojennym, zauważył, że rozporządzenie z 20 marca 1922 r. wspominało o dniu przed 27 listopada 1917 r. jako ostatecznym terminie nabycia uprawnień felczerskich. Nie było to zgodne z ustawą, w której nadmieniono o nabyciu prawa przed ogłoszeniem tej ustawy, co miało miejsce 28 lipca 1921 r.⁴⁴ Nawet Ministerstwo Spraw Wewnętrznych jeszcze w 1925 r. zdawało sobie sprawę ze sprzeczności ustawy felczerskiej z rozporządzeniem wykonawczym. Obawiano się, że interpretacja obowiązujących aktów prawnych może być niezgodna z intencją ustawodawcy. Resort ten sygnalizował bowiem zagrożenie pojawienia się negatywnego i groźnego zjawiska, tj. licznego napływu na Kresy Wschodnie niewłaściwie przygotowanych emigrantów z Rosji z uprawnieniami felczerskimi. Miało to stanowić niebezpieczeństwo dla racjonalnego procesu osiedlania się lekarzy, dla których felczerzy na tym obszarze byli dużą konkurencją⁴⁵.

Ustawa z lipca 1921 r. przewidywała, że kontrolowanie uprawnień do wykonywania czynności felczerskich należało do ministra zdrowia publicznego, a w przypadkach wątpliwych ostatecznie rozstrzygać miał minister zdrowia publicznego po wysłuchaniu opinii odnośnych organizacji felczerskich. W związku z tym szybko pojawił się problem, co należy rozumieć przez „wątpliwe przypadki”, gdyż pojęcie to zależało w zasadzie od swobodnego uznania ministra. Niekiedy o legalności aktów administracyjnych w zakresie administracji rządowej musiał więc orzekać właściwy organ władzy sądowej.

⁴³ T. Hilarowicz, *Felczerzy* [w:] Z. Cybichowski (red.), *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, t. 1: *Abolicja – państwo*, Warszawa 1926, s. 139.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Projekt ustawy w sprawie zmiany niektórych postanowień ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich, druk sejmowy Sejmu II RP (I kadencja 1922–1927) nr 1986 z 11 czerwca 1925 r., Biblioteka Sejmowa.

W pierwszej połowie lat 20. XX wieku zdarzało się, że Ministerstwo Zdrowia Publicznego (resort ten zlikwidowano na podstawie ustawy z dnia 28 listopada 1923 r. w przedmiocie zniesienia Ministerstwa Zdrowia Publicznego⁴⁶, a kwestie felczerskie, w wyniku rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 18 stycznia 1924 r. w przedmiocie rozdziału kompetencji Ministra Zdrowia Publicznego, znalazły się w gestii Ministra Spraw Wewnętrznych⁴⁷) wydawało zarządzenia w sprawie wykreślenia danej osoby z listy felczerów. Resort uzasadniał to tym, że w wydawanych przez były Gubernialny Urząd Lekarski świadectwach znajdował się zakaz zajmowania się leczeniem chorych i zapisywania recept. Jednak w orzecznictwie Najwyższego Trybunału Administracyjnego (NTA) utrwał się pogląd (wyrok z 19 grudnia 1924 r., l. rej. 1466/23 oraz z 16 stycznia 1925 r., l. rej. 52/24), iż zakaz zawarty w wydanych przez byłe władze rosyjskie świadectwach na wolną praktykę felczerską nie jest indywidualnym ograniczeniem praw felczera, tylko powtórzeniem zakazu zawartego w ogólnych przepisach wynikających z ówczesnych aktów prawnych obowiązujących każdego przedstawiciela tego zawodu w byłym Królestwie Polskim. Nie można było zatem na tej podstawie pozbawić felczera praw zawartych w ustawie z dnia 1 lipca 1921 r.⁴⁸

Pojawiły się również opinie, że rozporządzenie z 20 marca 1922 r. uchyliło możliwość korzystania z praw wynikających z ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. osobom, które po złożeniu egzaminów na felczera rotnego dosłużyły się w wojsku stopnia felczera na podstawie obowiązujących w Rosji aktów prawnych⁴⁹. Jednak zgodnie z tezą orzeczenia Najwyższego Trybunału Administracyjnego z 13 grudnia 1933 r. (l. rej. 8301/31) prawo wykonywania czynności felczerskich oraz tytuł felczera w rozumieniu ustawy z 1 lipca 1921 r. nie przysługiwało osobom, które w byłym Cesarstwie Rosyjskim na podstawie specjalnych przepisów, zamieszczonych w załączniku do uwagi 2 przy art. 1431 księgi XV rosyjskiego Zbioru Rozporządzeń Wojskowych z 1869 r., zdały egzamin felczerski uprawniający do wykonywania czynności felczerskich w rosyjskiej armii. W rzeczonym wyroku NTA zwrócił wszak uwagę, że zgodnie z przepisami zawartymi w art. 629–639 rosyjskiej ustawy lekarskiej (Zbiór Praw Cesarstwa Rosyjskiego, t. XIII) zarówno tytuł felczera w służbie cywilnej lub wolnopraktykującego, jak i uprawnienia do wykonywania praktyki

⁴⁶ Ustawa z dnia 28 listopada 1923 r. w przedmiocie zniesienia Ministerstwa Zdrowia Publicznego (Dz.U. Nr 131, poz. 1060).

⁴⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 18 stycznia 1924 r. w przedmiocie rozdziału kompetencji Ministra Zdrowia Publicznego (Dz.U. Nr 9, poz. 86).

⁴⁸ T. Sikorski (red.), *Orzecznictwo Najwyższego Trybunału Administracyjnego za lata 1922–1929*, Warszawa 1930, s. 49.

⁴⁹ Wniosek nagły posła Zygmunta Kadłubowskiego i innych posłów Związku Ludowo-Narodowego w sprawie uprawnienia do wykonania czynności felczerskich, druk sejmowy Sejmu II RP (I kadencja 1922–1927) nr 140 z 26 stycznia 1923 r., Biblioteka Sejmowa.

felczerskiej w takim charakterze uzyskać mogły wyłącznie osoby, które ukończyły wyszczególnione w rzeczonych przepisach specjalne zawodowe szkoły felczerskie oraz złożyły przewidziane prawem egzaminy. Ze wspomnianych przepisów nie wynikało więc, aby uprawnienia takie mogły uzyskać osoby, do których odnosiły się wspomniane regulacje ze Zbioru Rozporządzeń Wojskowych z 1869 r. Zatem NTA oddalił skargę na orzeczenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Skład orzekający nie dopatrzył się bowiem w zaskarżonym przez stronę orzeczeniu tego resortu naruszenia przepisów prawa ani form postępowania⁵⁰.

W toku stosowania prawa, przy rozstrzygnięciu konkretnych spraw, pojawiła się również kwestia, czy w wypadku przekroczenia przez felczera dozwolonego mu zakresu czynności, np. przedsięwzięcia przez niego czynności zastrzeżonej dla lekarza, ma on być karany za przekroczenie ustawy z dnia 2 grudnia 1921 r. w przedmiocie wykonywania praktyki lekarskiej w Państwie Polskim (przewidywała ona sankcję administracyjno-karną za bezprawną praktykę lekarską)⁵¹, czy za przekroczenie ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich (wprowadziła sankcję sędowo-karną). Jednak w orzecznictwie sądowym przychyłono się do poglądu, że ostatnia ze wspomnianych ustaw stanowi *lex specialis*, a więc norma bardziej szczegółowa ma pierwszeństwo przed normą bardziej ogólną. Sąd Najwyższy (SN) potwierdził to w orzeczeniu z 22 lipca 1926 r., w którym stwierdził, że udzielanie przez felczera porad, przygotowywanie oraz wydawanie lekarstw nie podpada pod przepisy ustawy z 2 grudnia 1921 r., gdyż mogła ona mieć wyłącznie zastosowanie wobec lekarzy. Natomiast zgodnie z ustawą z dnia 1 lipca 1921 r. oraz rozporządzeniem z 20 marca 1922 r. wszelkie wykroczenia przeciwko przepisom wskazanym w tych aktach prawnych powinny być ścigane na drodze sądowej, a nie administracyjnej⁵². Sąd Najwyższy również w orzeczeniu z 12 lipca 1928 r. przychylił się do poglądu, że felczerzy winni przekroczenia przepisów dotyczących ich grupy zawodowej mają być pociągani do odpowiedzialności na mocy ogólnych postanowień karnych, zatem nie podlegają jurysdykcji władz administracyjnych⁵³.

Wiele wątpliwości pojawiło się także w kwestii zakresu czynności, które felczerzy mogli wykonywać w świetle obowiązujących przepisów. Trudno było zrozumieć np. pojęcie „mała chirurgia”. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 24 listopada 1925 r.

⁵⁰ Nr 706A – Wyrok z 13 grudnia 1933 r. I. rej. 8301/31 [w:] *Zbiór Wyroków Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Dział A*, oprac. K. Bernaczek, W. Borkowski, A. Dubieński, Z. Smolka, r. XI, Warszawa 1933, s. 298–301.

⁵¹ Ustawa z dnia 2 grudnia 1921 r. w przedmiocie wykonywania praktyki lekarskiej w Państwie Polskim (Dz.U. Nr 105, poz. 762).

⁵² W sprawie Ludwika S. (Akta Nr II K. 1025 1926) [w:] *Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Drugiej (Karnej). Rok 1926*, Warszawa [b.r.w.], s. 146–148.

⁵³ W sprawie Konstantego G. (Akta Nr II. 732 1928) [w:] *Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Drugiej (Karnej) (Półrocze drugie). Rok 1928*, Warszawa [b.r.w.], s. 11–12.

wskazał, że w przepisach znajdujących się w polskich aktach prawnych, określających zakres tzw. małej chirurgii, zabiegi dotyczące m.in. usuwania odcisków zostały zupełnie pominięte, można je było natomiast odnaleźć w orzeczeniu byłej rosyjskiej Rady Lekarskiej z 1889 r., ogłoszonym okólnikiem byłego rosyjskiego Departamentu Medycznego w dniu 13 lutego tego samego roku. Wynikało z niego, iż operacje odciskowe należały do zakresu małej chirurgii i mogły być wykonywane wyłącznie przez felczerów, gdyż rosyjska ustawa lekarska nie uznawała chirurgów dokonujących operacji odcisków⁵⁴.

Ważne było również orzeczenie z końca 1926 r. Wówczas Izba Karna Sądu Najwyższego wskazała, że zgodnie z § 2 rosyjskiej instrukcji dla felczerów, zatwierdzonej 27 grudnia 1838 r. przez głównego dyrektora i przewodniczącego Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchowych i Oświecenia Publicznego, felczerzy przy wykonywaniu dozwolonej im praktyki pozostawali pod nadzorem lekarzy i mieli prawo m.in. stawiać bańki. W uzasadnieniu do przedmiotowego wyroku wyjaśniono, że rzeczona instrukcja z pierwszej połowy XIX wieku pozwalała felczerom na pewne zabiegi krwawe, ale zdaniem składu orzekającego w § 12 rozporządzenia Ministra Zdrowia Publicznego z 20 marca 1922 r. wyliczono w sposób wyczerpujący dozwolone felczerom zabiegi z dziedziny małej chirurgii, co pozbawiło ich w zasadzie prawa do wykonywania zabiegów krwawych. Rosyjska instrukcja zaliczała co prawda stawianie baniek do zabiegów z dziedziny małej chirurgii, ale jednostka redakcyjna rozporządzenia z 1922 r. nie wymieniała tego zabiegu w tej kategorii. W związku z tym Sąd Najwyższy nie miał żadnych wątpliwości, że zabieg stawiania baniek ciętych (w procedurze tej skóra jest płytko nacinana, aby krew była zasysana do wnętrza stawianej nad nacięciem baniki) może być stosowany przez przedstawicieli ww. zawodu medycznego wyłącznie w wypadkach nagłych do czasu przybycia lekarza lub w przypadku zlecenia lub za zgodą lekarza. W świetle polskich aktów prawnych felczerzy nie mieli zatem prawa w innych przypadkach samodzielnie stawiać baniek ciętych, gdyż faktem bezspornym było to, że zabieg ten jest krwawy⁵⁵.

Natomiast w wyroku z 15 listopada 1935 r. Sąd Najwyższy orzekł, że do zabiegów w zakresie małej chirurgii, do których wykonywania felczerzy zostali uprawnieni z mocy ustawy z dnia 1 lipca 1921 r., należą całkiem proste zabiegi bezkrwawe (tj. w swych czynnościach nieskomplikowane, a także najmniej zagrażające możliwością komplikacji). Zdaniem składu orzekającego wyrywanie zębów nie zostało zaliczone do zabiegów dozwolonych felczerom. Warto zauważyć, że felczer, którego sprawą zajął się SN, trudnił się wyrywaniem zębów pacjentom, w tym kierowanym przez lekarza rejonowego, jak i przez Kasę Chorych. Ostatnia ze wspomnianych

⁵⁴ W sprawie Bronisława L. (Akta Nr II K. 1692 1925 r.) [w:] *Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Drugiej (Karnej) (Drugie półrocze). Rok 1925*, Warszawa [b.r.w.], s. 118–119.

⁵⁵ W sprawie Emila T. (Akta Nr II K. 1489 1926) [w:] *Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego... Rok 1926*, s. 231–233.

instytucji ubezpieczeniowo-finansowych honorowała nawet rachunki felczera za czynności związane z wyrywaniem zębów⁵⁶.

Sąd Najwyższy w wyroku z 16 września 1930 r. potwierdził również uprawnienia felczerów do samodzielnego udzielania pomocy lekarskiej, ale tylko do przybycia lekarza. Skład orzekający przypomniał jednocześnie, że rozporządzenie wykonawcze Ministra Zdrowia Publicznego z 20 marca 1922 r. w jednoznaczny sposób określało, w jakich sytuacjach felczer został zobowiązany do udzielenia pierwszej pomocy, tj. w wypadkach nagłych, zagrażających życiu. Natomiast tej grupie zawodowej wzbroniono stałego leczenia⁵⁷.

W 1925 r. Sąd Najwyższy zajął się sprawą felczerów, którzy stanęli przed wymiarem sprawiedliwości pod zarzutem zapisywania chorym dioniny i opium, czyli środków objętych wykazem A załącznika do rozporządzenia Ministra Zdrowia Publicznego z 20 stycznia 1922 r. dotyczącego wydawania z aptek środków leczniczych, do czego w myśl § 17 rozporządzenia Ministra Zdrowia Publicznego z 20 marca 1922 r. nie byli uprawnieni. Sąd Pokoju w przedmiotowej sprawie stwierdził, iż rozporządzenie wykonawcze do tzw. ustawy felczerskiej w części odnoszącej się do zapisywania przez felczerów wskazanych w § 17 niniejszego aktu prawnego środków leczniczych nie obowiązuje, jako sprzeczne z będącą jeszcze w mocy rosyjską farmakopeą, która nie zaliczała podanych w wykazie A załącznika dioniny oraz opium do środków trujących. Jednak sąd odwoławczy, zatwierdzając wyrok Sądu Pokoju, w uzasadnieniu nie odniósł się do kwestii rzekomej nielegalności części rozporządzenia z 20 marca 1922 r. W tej sytuacji skład orzekający Sądu Najwyższego w uzasadnieniu wyroku z 23 listopada 1925 r. uznał za stosowne stwierdzić, że ów wniosek był zupełnie dowolny. Jak bowiem wskazano, wykaz leków objętych zarówno przez rosyjską, jak i polską farmakopeę nie jest ustawą, która mogłaby być uchylona jedynie inną ustawą. W ocenie Sądu Najwyższego wykaz jest bowiem raczej wskaźnikiem, zależnym od okoliczności i czasu, normowanym w miarę potrzeby przez stosowną władzę lekarską, czego dowodem miała być uwaga do art. 517 rosyjskiej ustawy lekarskiej, przewidująca coroczną rewizję wykazu środków trujących lub gwałtownie działających, oraz ich uzupełnienie lub przesunięcie z jednej grupy do drugiej. Mając to na względzie, według Sądu Najwyższego minister właściwy do spraw zdrowia miał prawo uzupełnić lub zmienić wykazy A i B rosyjskiej farmakopei (zgodnie z § 18 rozporządzenia Ministra Zdrowia Publicznego z 20 stycznia 1922 r.), a w szczególności przenieść dioninę lub opium do wykazu A⁵⁸.

⁵⁶ Wyrok z 15 listopada 1935 r. (I K. 735/35) [w:] *Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Karnej*, 1936, z. IV, Warszawa [b.r.w.], s. 418–420.

⁵⁷ Wyrok z dnia 16 września 1930 r. (II. 1 K. 568/30) [w:] *Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Drugiej (Karnej)*, 1931, z. IV, Warszawa [b.r.w.], s. 314–316.

⁵⁸ W sprawie Stanisława R. (Akta Nr II K. 1327 1925) [w:] *Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego... Rok 1925*, s. 113–114.

Jak zatem wykazano, Sąd Najwyższy nie pozostawił żadnych wątpliwości, że winni przekroczenia przepisów ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich i aktów wykonawczych do niej powinni być pociągani do odpowiedzialności na mocy ogólnych postanowień sądowo-karnych. Jednak w 1925 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych bezskutecznie próbowało wprowadzić zmiany do rzeczonyj ustawy, zgodnie z którymi winni przekroczenia przepisów mieli zostać ukarani w drodze administracyjnej karą aresztu do 6 tygodni i grzywną do 300 zł lub jedną z tych kar, o ile czyn nie podlegał wyższej karze według kodeksu karnego. Właściwe do orzekania w tym zakresie miały być władze administracyjne I instancji, czego jednak temu resortowi nie udało się wprowadzić poprzez nowelizację ustawy⁵⁹. Próbę zmiany trybu karania felczerów podjęto kolejny raz w marcu 1930 r. Do Sejmu trafił wówczas projekt ustawy o zastosowaniu postępowania karno-administracyjnego do niektórych przestępstw, karanych dotychczas w postępowaniu sądowym. W art. 2 przygotowanego aktu prawnego znalazł się zapis, zgodnie z którym przekroczenie przepisów ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich miało podlegać ukaraniu według art. 9 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 2 grudnia 1921 r. w przedmiocie wykonywania praktyki lekarskiej w Państwie Polskiem. Ministerstwo Sprawiedliwości planowało w ten sposób wprowadzić postępowanie karno-administracyjne do wypadków przekroczenia tzw. ustawy felczerskiej przez felczerów. Rzeczony resort argumentował, że przyjęty przez Radę Ministrów projekt ustawy ma uwolnić sądy od rozpoznawania spraw karnych o przestępstwa, które mogą podlegać ukaraniu w drodze postępowania karno-administracyjnego. Jednocześnie wskazywano, że dalsze przeciążenie sądów wymagałoby znacznego zwiększenia liczby sędziów oraz prokuratorów, co uznano za niemożliwe do zrealizowania. Ustawodawca podkreślał również konieczność wprowadzenia kar administracyjnych za przestępstwa masowe, wymagające przede wszystkim szybkiej represji karnej, a nie wysokiej kary⁶⁰. Jednak Sejm II kadencji ostatecznie nie zajął się tym projektem, gdyż pod koniec sierpnia 1930 r. został rozwiązany.

W II RP pojawiły się również inne wątpliwości dotyczące uprawnień felczerów. Były one związane m.in. z punktem 4 § 9 rozporządzenia Ministra Zdrowia Publicznego z 15 marca 1922 r. w przedmiocie wykonania ustawy o przymusowym szczepieniu ochronnym przeciwko ospie⁶¹. Zgodnie z nim od przymusowego szczepienia ochronnego przeciwko ospie zostały zwolnione osoby, które na swój koszt

⁵⁹ *Projekt ustawy w sprawie zmiany niektórych postanowień...*

⁶⁰ Wniosek [w sprawie projektu ustawy „o zastosowaniu postępowania karno-administracyjnego do niektórych przestępstw, karanych dotychczas w postępowaniu sądowym”], druk sejmowy Sejmu II RP (II kadencja 1928–1930) nr 841 z 13 marca 1930 r., Biblioteka Sejmowa.

⁶¹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 15 marca 1922 r. w przedmiocie wykonania ustawy o przymusowym szczepieniu ochronnym przeciwko ospie (Dz.U. Nr 32, poz. 261).

zaszczepiły się u lekarza. Władze niektórych miast w byłym zaborze rosyjskim (tj. Warszawa i Łódź), powołując się na akt prawny z 15 marca 1922 r., rzekomo odmówiły felczerom prawa szczepienia ospy. W wyniku interwencji Centralnego Związku Felczerów Rzeczypospolitej Polskiej Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Generalna Dyrekcja Służby Zdrowia) w kwietniu 1926 r. wydało pouczenie podległym organom co do uprawnień felczerów do wydawania świadectw szczepienia ospy, wynikających z lit. c art. 2 ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich⁶².

Ponadto resort ten w listopadzie 1926 r. wyjaśnił, iż felczerzy nie są uprawnieni do wykonywania szczepień ochronnych przeciwko szkarlatynie lub wściekliznie. Wyjaśniono bowiem, że ustawa z dnia 1 lipca 1921 r. wyodrębnia szczepienia z pojęcia małej chirurgii. W akcie tym felczerzy zostali taksatywnie uprawnieni jedynie do szczepienia przeciwko ospie. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych podkreśliło też, że felczerzy nie zostali uprawnieni do wykonywania – samodzielnie lub nawet na zlecenie lekarza – szczepień ochronnych, oprócz szczepienia ospy. Jednak zakaz ten nie dotyczył korzystania z usług felczerów przy wykonywaniu szczepień w obecności lekarza⁶³.

Podsumowanie

Nie ma wątpliwości, że felczerzy co do zasady nie posiadali wystarczającej wiedzy medycznej. Można zatem rozumieć motywę władz rządowych (podjęte po zakończeniu I wojny światowej), które nie ukrywały, że zamierzają znacznie ograniczyć uprawnienia felczerów oraz obszar ich działania, a ponadto uniemożliwić kształcenie nowych przedstawicieli tego zawodu, co w konsekwencji miało doprowadzić do szybkiej likwidacji tej instytucji w II RP. Jednak wiele zapisów w projektowanej ustawie dotyczącej spraw felczerskich przyjętych przez rząd, a następnie sejmową Komisję Zdrowia Publicznego, zostało poprawionych przez Sejm Ustawodawczy. Większość parlamentarna zdała sobie zapewne sprawę z tego, że duża część ludności z ubogich warstw społecznych w byłym zaborze rosyjskim w przypadku uchwalenia aktu prawnego w brzmieniu zaproponowanym przede wszystkim przez Komisję Zdrowia Publicznego zostanie pozbawiona jakiegokolwiek pomocy medycznej. Jednocześnie trudno było się spodziewać, aby odrodzone państwo polskie, zmagające się wszak z wieloma problemami, szybko przyjmie rozwiązania systemowe,

⁶² *Zbiór przepisów prawnych dotyczących zawodu felczerskiego. Cz. 1, Warszawa 1928, s. 41.*

⁶³ *Okólnik Nr 91 Wojewody Poleskiego z dnia 4.XII-1926 r. Nr. V-7309 – do wszystkich p.p. Starostów w przedmiocie wykonywania przez felczerów szczepień ochronnych przeciw płonicy, „Dziennik Urzędowy Województwa Poleskiego” z 15.12.1926 r., nr 11, r. VI, s. 8.*

które doprowadzą do wyraźnej poprawy sytuacji w zakresie opieki zdrowotnej dla obywateli.

Władze centralne poprzez rozporządzenie wykonawcze z 1922 r. próbowały jeszcze powrócić do kwestii, których nie udało się uregulować ustawowo. Doprowadziło to do sporów felczerów z władzami administracyjnymi różnych instancji, co kończyło się niekiedy orzeczeniami Najwyższego Trybunału Administracyjnego. W kwestii trybu karania felczerów oraz zakresu ich uprawnień stanowisko niejednokrotnie musiała zajmować również Izba Karna Sądu Najwyższego. Zapewne w związku z wyrokami ostatniego ze wspomnianych organów wymiaru sprawiedliwości rząd podejmował jeszcze próby wprowadzenia zmian w prawie, dające możliwość zastosowania kar administracyjnych względem felczerów, ale zakończyły się one niepowodzeniem.

Pomimo konkretnych prób podjętych przez polskie władze felczerzy wykazali zdolność przetrwania, choć przez wiele lat nie było dopływu nowych adeptów tego zawodu, a jeszcze w początkowym okresie II RP wydawało się, że instytucja ta została nieuchronnie skazana na likwidację. Nie ma co przy tym ukrywać, że wiele osób pracujących jako felczerzy uzyskało uprawnienia i wykształcenie jeszcze w XIX wieku. Przetrwanie zawodu nie świadczyło jednak o wysokich kwalifikacjach felczerów, ale o porażce władz centralnych II RP w zakresie polityki dotyczącej służby zdrowia.

Kwestii felczerstwa nie zunifikowano w latach 1918–1939, gdyż w województwach zachodnich i południowych obowiązywały wtedy prawa zaborcze, które uniemożliwiały wykonywanie tego zawodu⁶⁴. Jednak II wojna światowa spowodowała, iż niedobór kadry lekarskiej był jeszcze większy niż wcześniej. W związku z tym władze komunistyczne dekretem z 8 października 1946 r.⁶⁵ dokonały zmiany ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich. Dopiero rzeczony akt prawny umożliwił wykonywanie czynności felczerskich na obszarze całej Polski. Ponadto prezydium rządu w 1951 r. podjęło nawet uchwałę upoważniającą ministra zdrowia do zorganizowania 50 szkół felczerskich⁶⁶. Zawód felczera po krótkim „odrodzeniu” zaraz po II wojnie światowej, już w latach 60. XX wieku wykazywał znowu tendencję schyłkową, choć w XXI wieku nadal funkcjonuje on w Polsce⁶⁷.

⁶⁴ J. Wengierow, *O prawie niezunifikowanym w zakresie resortu opieki społecznej*, „Gazeta Administracji” z 1.06.1938 r., nr 11, r. XX, s. 705.

⁶⁵ Dekret z dnia 8 października 1946 r. o zmianie ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich (Dz.U. Nr 55, poz. 312).

⁶⁶ Uchwała nr 392 Prezydium Rządu z dnia 26 maja 1951 r. w sprawie dwuletnich szkół felczerskich (M.P. Nr 50, poz. 666).

⁶⁷ P. Fiktus, *Prawno-społeczna pozycja felczera w Polsce w latach 1945–1989*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2017, nr XV, s. 127–148.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

- Dekret z dnia 8 października 1946 r. o zmianie ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich (Dz.U. Nr 55, poz. 312).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 20 stycznia 1922 r. wydane w porozumieniu z Ministrem b. Dzielnicy Pruskiej w przedmiocie wydawania z aptek środków leczniczych oraz określania ich ceny (Dz.U. Nr 11, poz. 100).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 15 marca 1922 r. w przedmiocie wykonania ustawy o przymusowym szczepieniu ochronnym przeciwko ospie (Dz.U. Nr 32, poz. 261).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 20 marca 1922 r. w przedmiocie wykonania ustawy o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich (Dz.U. Nr 29, poz. 233).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 października 1922 r. w przedmiocie wprowadzenia na Ziemię Wileńską niektórych rozporządzeń sanitarnych oraz dotyczących aptek (Dz.U. Nr 105, poz. 977).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 18 stycznia 1924 r. w przedmiocie rozdziału kompetencji Ministra Zdrowia Publicznego (Dz.U. Nr 9, poz. 86).
- Uchwała nr 392 Prezydium Rządu z dnia 26 maja 1951 r. w sprawie dwuletnich szkół felczerskich (M.P. Nr 50, poz. 666).
- Ustawa z dnia 25 lipca 1919 r. w przedmiocie zwalczania chorób zakaźnych oraz innych chorób, występujących nagminnie (Dz.U. Nr 67, poz. 402).
- Ustawa z dnia 15 kwietnia 1921 r. w sprawie powołania felczerów do czynnej służby wojskowej (Dz.U. Nr 38, poz. 228).
- Ustawa z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich (Dz.U. Nr 64, poz. 396).
- Ustawa z dnia 2 grudnia 1921 r. w przedmiocie wykonywania praktyki lekarskiej w Państwie Polskim (Dz.U. Nr 105, poz. 762).
- Ustawa z dnia 28 listopada 1923 r. w przedmiocie zniesienia Ministerstwa Zdrowia Publicznego (Dz.U. Nr 131, poz. 1060).

Druki i stenogramy sejmowe

- Sprawozdanie komisji wojskowej o projekcie ustawy o powołaniu felczerów do czynnej służby wojskowej (Druk Nr 2376), druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 2549 z 3 marca 1921 r., Biblioteka Sejmowa.
- Sprawozdanie komisji zdrowia publicznego o wniosku posła Szybiłły w sprawie skasowania postanowienia administracyjnego b. generał-gubernatora von Beselera z dnia 28/VIII 1917 roku dotyczącego felczerów. Druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 1116 z 25 października 1919 r., Biblioteka Sejmowa.

- Sprawozdanie komisji zdrowia publicznego w sprawie rządowego projektu ustawy o felczerach oraz nagłego wniosku posła Szybiły w przedmiocie skasowania postanowienia administracyjnego b. Gen. Gubernatora v. Beselera z dn. 28 sierpnia 1917 roku (Dz. Pr. Nr 611) (Druk Nr 2099 i 611), druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 2822 z 11 marca 1921 r., Biblioteka Sejmowa.
- Projekt ustawy w sprawie zmiany niektórych postanowień ustawy z dnia 1 lipca 1921 r. o uprawnieniach do wykonywania czynności felczerskich, druk sejmowy Sejmu II RP (I kadencja 1922–1927) nr 1986 z 11 czerwca 1925 r., Biblioteka Sejmowa.
- Wniosek nagły posła Zygmunta Kadłubowskiego i innych posłów Związku Ludowo-Narodowego w sprawie uprawnienia do wykonania czynności felczerskich, druk sejmowy Sejmu II RP (I kadencja 1922–1927) nr 140 z 26 stycznia 1923 r., Biblioteka Sejmowa.
- Wniosek posła Szybiły i tow. w sprawie skasowania postanowienia administracyjnego b. generał-gubernatora v. Besslera z dnia 28/VIII 1917 r. w sprawie felczerskiej, druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 611 z 5 czerwca 1919 r., Biblioteka Sejmowa.
- Wniosek [w sprawie projektu ustawy o felczerach], druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 2099 z 5 października 1920 r., Biblioteka Sejmowa.
- Wniosek [w sprawie projektu ustawy „o zastosowaniu postępowania karno-administracyjnego do niektórych przestępstw, karanych dotychczas w postępowaniu sądowym”], druk sejmowy Sejmu II RP (II kadencja 1928–1930) nr 841 z 13 marca 1930 r., Biblioteka Sejmowa.
- Wniosek [w sprawie projektu ustawy powołania felczerów do czynnej służby wojskowej], druk sejmowy Sejmu Ustawodawczego II RP (1919–1922) nr 2376 z 13 grudnia 1920 r., Biblioteka Sejmowa.
- Sprawozdanie stenograficzne z 224 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 15 kwietnia 1921 r., Biblioteka Sejmowa.
- Sprawozdanie stenograficzne z 238 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 23 czerwca 1921 r., Biblioteka Sejmowa.
- Sprawozdanie stenograficzne z 239 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 1 lipca 1921 r., Biblioteka Sejmowa.

Inne źródła

- „Czasopismo Lekarskie”, Łódź 1902.
- „Dziennik Urzędowy Województwa Poleskiego”, Brześć nad Bugiem 1926.
- „Gazeta Administracji”, Warszawa 1938.
- „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, Warszawa 1922.
- „Krytyka lekarska”, Warszawa 1907.
- „Robotnik”, Warszawa 1919.
- Sikorski T. (red.), *Orzecznictwo Najwyższego Trybunału Administracyjnego za lata 1922–1929*, Warszawa 1930.
- Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Drugiej (Karnej). Rok 1920*, Warszawa [b.r.w.].

- Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Drugiej (Karnej) (Drugie półrocze). Rok 1925*, Warszawa [b.r.w.].
- Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Drugiej (Karnej). Rok 1926*, Warszawa [b.r.w.].
- Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Drugiej (Karnej) (Półrocze drugie). Rok 1928*, Warszawa [b.r.w.].
- Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Drugiej (Karnej), 1931, z. IV*, Warszawa [b.r.w.].
- Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Karnej, 1936, z. IV*, Warszawa [b.r.w.].
- Zbiór Wyroków Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Dział A*, oprac. K. Bernaczek, W. Borkowski, A. Dubieński, Z. Smolka, r. XI, Warszawa 1933.

Opracowania

- Arcta M., *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1946.
- Bartoszewicz J., *Historia Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie*, Warszawa 1870.
- Cybichowski Z. (red.), *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, t. 1: *Abolicja – państwo*, Warszawa 1926.
- Fiktus P., *Prawno-społeczna pozycja felczera w Polsce w latach 1945–1989*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2017, nr XV, s. 127–148.
- Giedroyc F., *Rada Lekarska Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1809–1867)*, Warszawa 1913.
- Karkowska D., *Zawody medyczne*, Warszawa 2012.
- Karłowicz J., *Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim*, z. II (*Od F do K włącznie*), Kraków 1897.
- Milewska M., *Pracownicy ochrony zdrowia Mazowsza Północnego w latach 1865–1915*, „Rocznik Mazowiecki” 2013, t. XXV, s. 111–131.
- Zbiór przepisów prawnych dotyczących zawodu felczerskiego. Cz. 1*, Warszawa 1928.

THE PROFESSION OF A FELDSHER IN LIGHT OF THE REGULATIONS IN FORCE IN THE SECOND POLISH REPUBLIC

Abstract

This article presents the issue of performing feldsher activities in the Second Polish Republic. The profession of a feldsher existed in the territories of reborn Poland which had been a part of the Russian Empire before World War I. The Polish authorities made attempts to limit the activities of people who were involved in feldsher activities. The Polish government did not even attempt to hide the fact that it wanted to gradually abolish this profession. These attempts were made in this area by, inter alia, drafting legislation. However, in the course of applying the law on the issue of feldshers, disputes occurred due to its interpretation. The article was primarily prepared on the basis of sources located in the Sejm Library, acts of generally applicable law as well as judicial decisions of the Supreme Administrative Tribunal and the Criminal Chamber of the Supreme Court.

Keywords: feldsher, medical profession, former Russian partition, Supreme Court (Criminal Chamber), Second Polish Republic